

บทที่ 3

วิธิดำเนินการวิจัยและพื้นที่ที่ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เริ่มจากการศึกษาทางเอกสารที่เกี่ยวข้องเนื่องทางชาติพันธุ์ของ ไทเขิน ก่อน จะพบได้ว่าจากการศึกษาบทที่ 1 และ 2 นั้นจะพบว่าไม่มีเพียงข้อมูลทางประวัติทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ อีกทั้งยังขาดข้อมูลทางด้าน กายภาพ และระบบนิเวศ ของพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันกับสถาปัตยกรรม

ในการศึกษานี้จากจุดประสงค์หลักเน้นการการเก็บข้อมูลในการสำรวจภาคสนาม ด้านกายภาพของสภาพแวดล้อม และรูปลักษณะเรือนเป็นหลักในการศึกษากรณีศึกษาของ ไทเขิน นี้สามารถศึกษาสภาพกายภาพของหมู่บ้านเบื้องต้นได้จากภาพถ่ายทางอากาศจากกรมแผนที่ทางทหารผนวกกับการเก็บข้อมูลในการสำรวจภาคสนามเพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการมากที่สุด

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

จากการศึกษาจากภาพถ่ายทางทหารนั้นซึ่งไม่สามารถมองเห็นระบบกายภาพได้ชัดเจนนักผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้องสร้างเครื่องมือในการปฏิบัติงานภาคสนามโดยละเอียด และใช้เวลาที่จำกัดที่สุดโดยอาศัยการหาข้อมูลเบื้องต้นโดยการใช้ แบบสอบถามระบุกรณีศึกษาของแต่ละเรือน อีกทั้งยังต้องแบ่งทีมงานในการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยแบ่งหน้าที่กัน และเก็บข้อมูลไปพร้อมๆ กันโดยใช้ระยะเวลาที่สั้นที่สุดโดยแบ่งออกเป็นหน้าที่ดังนี้

ผู้ร่วมเก็บข้อมูลภาคสนามมีทั้งหมด 5 คนใน 1 ทีม

คนที่ 1 สำรวจผังเรือน โดยระบุ การจัดวางห้อง ระบุ เครื่องใช้ภายในเรือน
วัสดุที่ใช้

คนที่ 2 สำรวจผังเรือนซึ่งสัมพันธ์กับระบบนิเวศ (ผังบริเวณเรือน)

คนที่ 3 สำรวจผังใต้ถุนเรือน สภาพที่พบเห็นและบริเวณที่มีความสัมพันธ์กัน

คนที่ 4 สำรวจรูปตัด และความสัมพันธ์ระหว่างเรือนกับกายภาพข้างเคียง

คนที่ 5 สำนวนรูปด้าน และการสัมภาษณ์

3. การดำเนินงานสำรวจชาติพันธุ์ของไทเขิน จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่ามีการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ของ ไทเขินใน จังหวัดเชียงใหม่พบว่ามีอยู่ในพื้นที่หลายแห่ง เช่น ตำบลท่าวังพร้าว ตำบลบ้านกลาง ตำบล มะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง ตำบลทุ่งสะโตก ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอแม่วาง ตำบลยางคราม ตำบลสันติสุข ตำบลสองแคว กิ่งอำเภอดอยหล่อ อำเภอสันป่าตองได้แก่ บ้านต้นแห่นหลวง บ้าน ต้นแห่น้อย บ้านสันป่าสัก บ้านต้นเกิด บ้านน้ำลาด บ้านทุ่งเสี้ยว บ้านเขินก้อม บ้านต้นกอก บ้าน ท่าเตือ บ้านป่าลาน และบ้านไร่

นอกจากนั้นยังมีชาวเขินที่อาศัยอยู่ในอำเภอต่างๆ ของเชียงใหม่ เช่น บ้านไร่หลวง บ้านแสนคันธา บ้านกุลายมือ บ้านกลาง อำเภอแม่วาง และอำเภอสันกำแพง อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันทราย อำเภอพร้าว ส่วนต่างจังหวัดได้แก่จังหวัดเชียงราย และจังหวัดพะเยา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกที่จะเป็นกรณีศึกษา 1 อำเภอ และ 1 หมู่บ้านใน 1 อำเภอที่กล่าวมา จาก 3 อำเภอ โดยเลือก อำเภอที่มีความหนาแน่นทางชุมชนมากที่สุด คือ อำเภอสันป่าตอง จำนวน 7 หลังจากการศึกษาเบื้องต้น และจากการสำรวจภาคสนาม อัน ประกอบด้วย

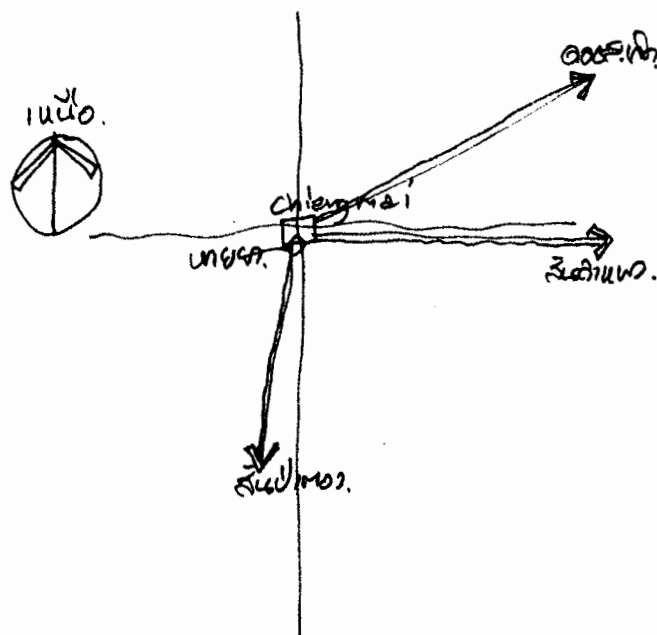
1. เรือนนางแสงคำ วงศ์บุญเรือง เลขที่ 21 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย ต.ท่าวังพร้าว
อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
2. เรือนนายนิคม จันทรพรหม เลขที่ 20 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย ต.ท่าวังพร้าว
อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
3. เรือนนางพรณี ดันจ้อย เลขที่ 18 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย ต.ท่าวังพร้าว
อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
4. เรือนนางหอมนวนล ศรีกันทา เลขที่ 23 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย ต.ท่าวังพร้าว
อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
5. เรือนนายอินทร์ตา นางบุญปัน สมณะ เลขที่ 2 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย ต.ท่าวัง
พร้าว อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
6. เรือนนางโถมศรี สุรินทร์ตะ เลขที่ 5 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย ต.ท่าวังพร้าว
อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
7. เรือนนางจันตา อินตะวงศ์ เลขที่ 1 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย ต.ท่าวังพร้าว

อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

4. เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่เป็นกรณีศึกษาจากการสำรวจ

จากการศึกษาและสำรวจพื้นที่เกี่ยวกับเรือนไทเขิน ตามที่ตั้งต่างๆ ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ของการอพยพ และการตั้งรกรากถิ่นฐาน ของชาวไทเขิน ในประเทศไทย ซึ่งพบเห็นมากในบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ ตามจุดมุ่งหมายของผู้ศึกษาวิจัยนี้ ผู้ศึกษาต้องการศึกษาในเชิงระบบนิเวศ ซึ่งสัมพันธ์กันกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาติพันธุ์ ไทเขิน ในประเทศไทย ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จากการศึกษาจากบทที่ 2 จะเห็นได้ว่า มูลเหตุการณตั้งถิ่นฐานของชาวไทเขินที่อพยพมาจากพม่าในยุคสงครามระหว่างล้านนากับพม่านั้น ได้มีการรวมกลุ่มกันมาอยู่บริเวณทางทิศใต้ของเมืองเชียงใหม่ ตำบลหายยา และต่อมาได้แยกย้ายกันออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในทิศทางต่างๆ ของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้แบ่งสายการเดินทางอพยพจากตัวเมืองเชียงใหม่ ดังนี้

ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันทราย อำเภอสันอุ่ม อำเภอร้องขี้เหล็ก อำเภอลองเหนือ
ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ อำเภอสันกำแพง
ทางด้านทิศใต้ ได้แก่ อำเภอสันป่าตอง

ลายเส้นที่ 4 แสดงการกระจายตัวออกจากตัวเมืองเชียงใหม่ในทิศทางต่างๆ

ที่มา : ปิยกานต์ พานคำดาว สำรวจ 15 กุมภาพันธ์ 2549

การกระจายตัวตามที่ต่างๆ บริเวณจังหวัดเชียงใหม่ และมีความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตมากมีความหนาแน่นสูง และอีกทั้งยังมีผู้ที่ได้ศึกษาไว้แล้วในเชิงระบบนิเวศ บริเวณชุมชนในอำเภอสันป่าตอง คือ ชุมชนลุ่มแม่น้ำขาน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษา เชิงต่อยอดออกไปจนถึงงานสถาปัตยกรรม อีกทั้งระบบนิเวศวิทยา ซึ่งหลักๆ ระบบดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์ที่สุดจะเริ่มต้นจากน้ำ ในการดำรงชีวิต จนไปถึงสถาปัตยกรรม จึงนำมาศึกษา และประกอบกับการวิจัย อีกทั้งในพื้นที่อื่นๆ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในรายละเอียดต่างๆ แล้ว

ในเอกสารวิจัยฉบับนี้ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่เป็นกรณีศึกษา บริเวณอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการศึกษาดังนี้อำเภอสันป่าตองที่มีชุมชนไทเขินอาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำขานซึ่งได้แก่ บ้านต้นแห่น้อย บ้านต้นแห่นหลวง บ้านสบวาง บ้านป่าสัก บ้านทุ่งเสี้ยว บ้านท้าวโลกา บ้านน้ำลาด บ้านดงกำ บ้านต้นเก็ด

นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านอื่นๆ ที่เป็นชนชาติไทเขิน แต่มีความหนาแน่นน้อยกว่าหมู่บ้านที่กล่าวมา

5. ลักษณะทางกายภาพของชุมชน และเรือน ของไทเขิน ในบริเวณลุ่มแม่น้ำขาน

ปัจจุบัน มีสภาพทางกายภาพที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยเอื้ออำนวยระหว่างกันกับธรรมชาติ เพื่อบ้านระหว่างหมู่บ้านมีระบบของการจัดองค์ประกอบผังชุมชนที่เชื่อมถึงกันตามระบบเวลาความแปรผันของพื้นที่ตั้งมีถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน และแยกเป็นสายประธาน สายรองเป็นแนวไปยังสวนและชายทุ่งเกิดเป็นกลุ่มบ้านเรือน ซึ่งมีการตั้งกลุ่มเรือนอยู่ดังนี้คือ มีการตั้งเรือนเคียงๆ ล้อมรั้วเป็นกลุ่มเครือญาติ อดีตไม่มีการล้อมรั้วไม่แยกเป็นหลังๆ แต่ล้อมรั้วเป็นกลุ่มเครือญาติ ปัจจุบันมีการล้อมรั้วอย่างชัดเจน ผลเนื่องจากการครอบครอง มีรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง คือมีหมุดหรือโฉนดที่ดินอย่างชัดเจน วัดตั้งอยู่บริเวณขอบชายทุ่งหรือกลางหมู่บ้าน และใกล้กับโรงเรียนเพื่ออำนวยความสะดวก สวนนาข้าว ไร่สวนลำไยอยู่บริเวณรอบหมู่บ้านและเกาะตามแม่น้ำขานมีระบบเหมืองฝายในเครือข่ายแบบเข้าถึงทุกพื้นที่นาการเกษตร มีการแบ่งน้ำอย่างชัดเจนตามหมู่บ้านต่างๆ มีการปลูกสวนลำไยบริเวณรอบๆ หมู่บ้านและมีนาต่อออกไปรอบๆ และยังจะมีการขยายตัวของหมู่บ้านตามลุ่มน้ำขานอีกในอนาคต

จากการศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศจะพบเห็นความแตกต่าง กันทางกายภาพของพื้นที่บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านชาวไทเขินบริเวณอำเภอสันป่าตอง จะเห็นได้ว่าการกระจายตัวของหมู่บ้านตามริมแม่น้ำขาน และแม่น้ำวาง อีกทั้งยังมีพื้นที่ในการเกษตรกรรมมาก จากภาพถ่ายจะมองเห็นได้ชัดเจนในการขยายตัวของหมู่บ้าน สถาปัตยกรรม และมีการปรับเปลี่ยนทางการเกษตรอย่างเห็นได้ชัด

แผนที่ที่ 8 ภาพถ่ายทางอากาศกรมแผนที่ทหารชุมชนลุ่มน้ำขาน อ.สันป่าตอง ปีพ.ศ. 2534
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, “ เชียงใหม่, ” ระวัง 346, พิมพ์ครั้งที่ 7-RTSD. แผนที่เชียงใหม่ ลำปาง
ลำพูน. 2534. มาตราส่วน 1 : 50,000.

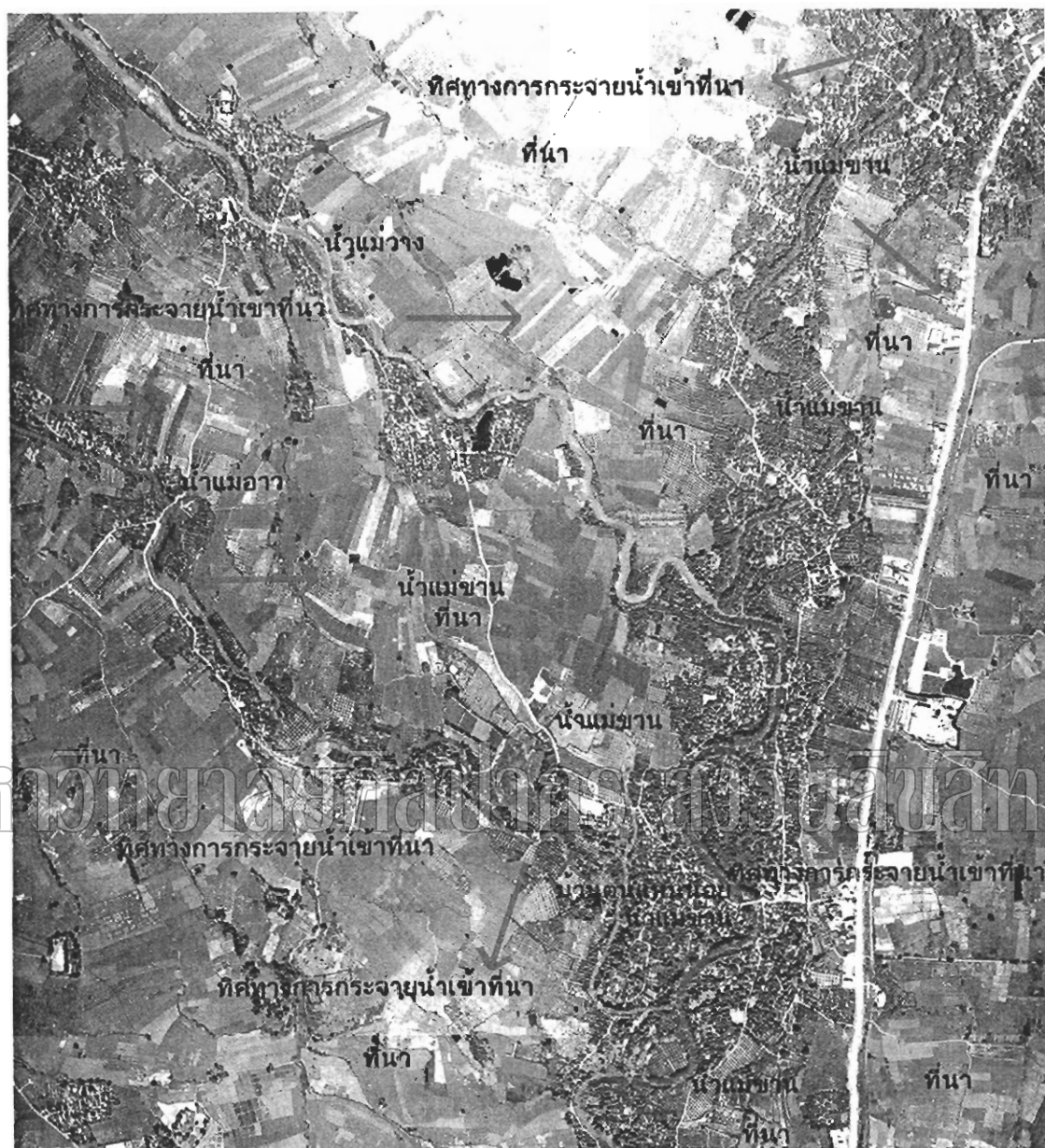

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงขลา

แผนที่ที่ 9 ภาพถ่ายทางอากาศกรมแผนที่ทหารชุมชนลุ่มน้ำخان อ.สันป่าตอง ปีพ.ศ. 2538
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, “ เชียงใหม่,” ระวัง 0090, พิมพ์ครั้งที่ 6-RTSD. แผนที่ภาคเหนือ ลำดับ
ชุด CFL 153.135, 2538. มาตรฐาน 1 : 50,000.

แผนที่ที่ 10 ภาพถ่ายทางอากาศกรมแผนที่ทหารชุมชนลุ่มน้ำขาน อ.สันป่าตอง ปีพ.ศ. 2543
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, " เชียงใหม่." ราว 023 255, พิมพ์ครั้งที่ 65 239 - 269. แผนที่ภาคเหนือ
ลำดับชุด DOL PY-16/5, 2543. มาตราส่วน 1 : 50,000.

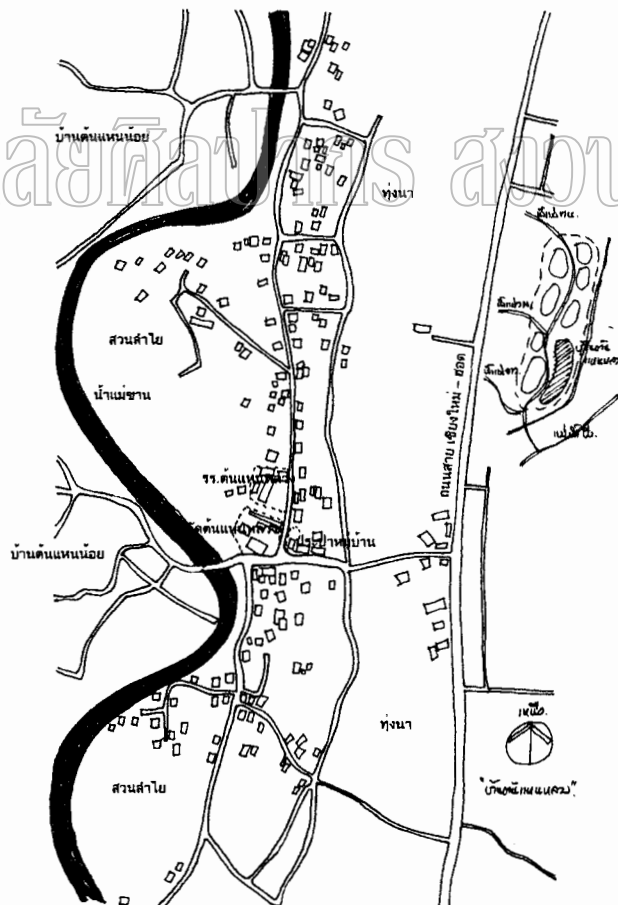
แผนที่ที่ 11 การกระจายน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร และดำรงชีวิต

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, " เชียงใหม่," ราว 023 255, พิมพ์ครั้งที่ 65 239 - 269. แผนที่ภาคเหนือ
ลำดับชุด DOL PY-16/5, 2543. มาตราส่วน 1 : 50,000.

จากการสำรวจและศึกษาจากแผนที่ทางอากาศเปรียบเทียบ 3 ช่วงเวลา (ภาพที่ 13 14 15) จะเห็นได้ถึงความแปรเปลี่ยนของผังบริเวณของผังบริเวณชุมชนจากการท่วมของน้ำแม่ขาน เมื่อ 1 - 10 ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงและสร้างความเสียหายเกิดกลุ่มเชิงใหม่แต่อดีตจนปัจจุบัน มีระบบของการจัดองค์ประกอบผังชุมชนตามระบบเวลาความแปรผันของพื้นที่ตั้งถนน

7.1 ชุมชนฝั่งทิศตะวันออกของแม่น้ำชาน

ลักษณะทางกายภาพบ้านต้นแหนหลวง ลักษณะทางกายภาพของบ้านต้นแหนหลวงนั้นมีการเกาะตามแม่น้ำชาน มีศูนย์รวมชุมชนอยู่บริเวณวัดต้นแหนหลวง และการเกาะกลุ่มของเรือนนั้นจะเกาะตามถนนที่เป็นทางสัญจรหลักและมีพื้นที่ส่วนมากในการทำการเกษตรกรรมเช่น ทำนาปลูกข้าว ปลูกสวนลำไย และพืชผลผักสวนครัวที่ใช้ในครัวเรือนของเรือนแต่ละหลัง อีกทั้งยังมีตลาดที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าขายแลกเปลี่ยน (ตลาดสร้างใหม่) อดีตมีการนำไปค้าขายบริเวณตลาดที่ตัวอำเภอสันป่าตอง และตลาดทุ่งเสียว มีโรงเรียนในระดับประถมในอดีต แต่ปัจจุบันได้ยกเลิก และย้ายนักเรียนไปรวมกันที่โรงเรียนบ้านต้นแหนน้อย อีกทั้งยังมีชาวบ้านต้นแหนน้อยบางส่วนที่มีศรัทธาวัดต้นแหนหลวงเนื่องจากอดีตอาศัยอยู่แต่ปัจจุบันได้ออกรื้อเรือนและย้ายไปอยู่ที่บ้านต้นแหนน้อยแทน มีสถาปัตยกรรมทั้งรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบใหม่ต่างกันไป

ลายเส้นที่ 7 แสดงผังชุมชนบ้านต้นแหนหลวง

ที่มา : ปียกานต์ พานคำดาว สํารวจ 3 กุมภาพันธ์ 2549

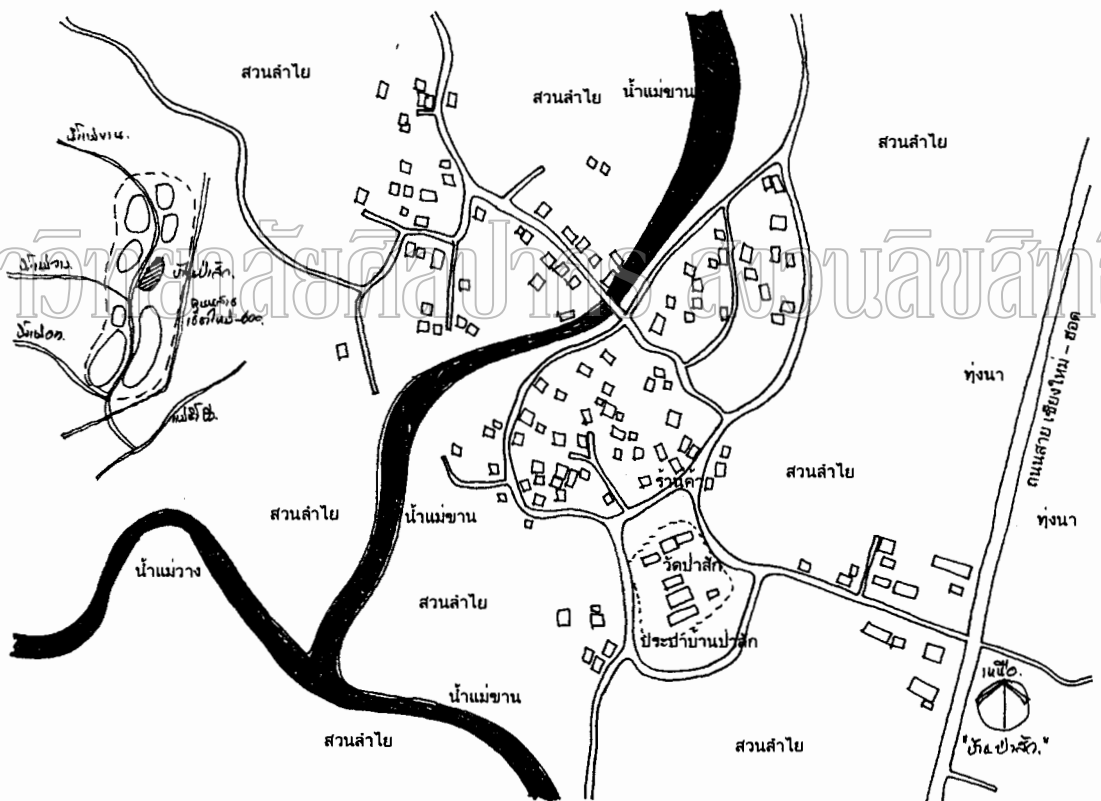

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

- 1 บ่อบำบัดน้ำเสียภายในหมู่บ้านต้นแห่น้อย
 - 2 เรือนร้านค้าไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 50 - 60 ปี
 - 3 วิหารวัดต้นแห่นหลวงและต้นไม้แห่นบริเวณหน้าวัด
 - 4 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 50 - 60 ปี
 - 5 ศาลพระภูมิบริเวณริมน้ำแม่ขาน
 - 6 เรือนไม้สองชั้นและห้องข้าวอายุเรือนประมาณ 30 - 40 ปี
 - 7 เรือนไม้สองชั้นหลังคาจั่วอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
 - 8 ลักษณะกายภาพ สวนลำไยและระบบสาธารณูปการ
 - 9 เรือนไม้สองชั้นหลังคาจั่วอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
- ภาพที่ 6 ลักษณะทางกายภาพด้านสถาปัตยกรรม บ้านต้นแห่นหลวง

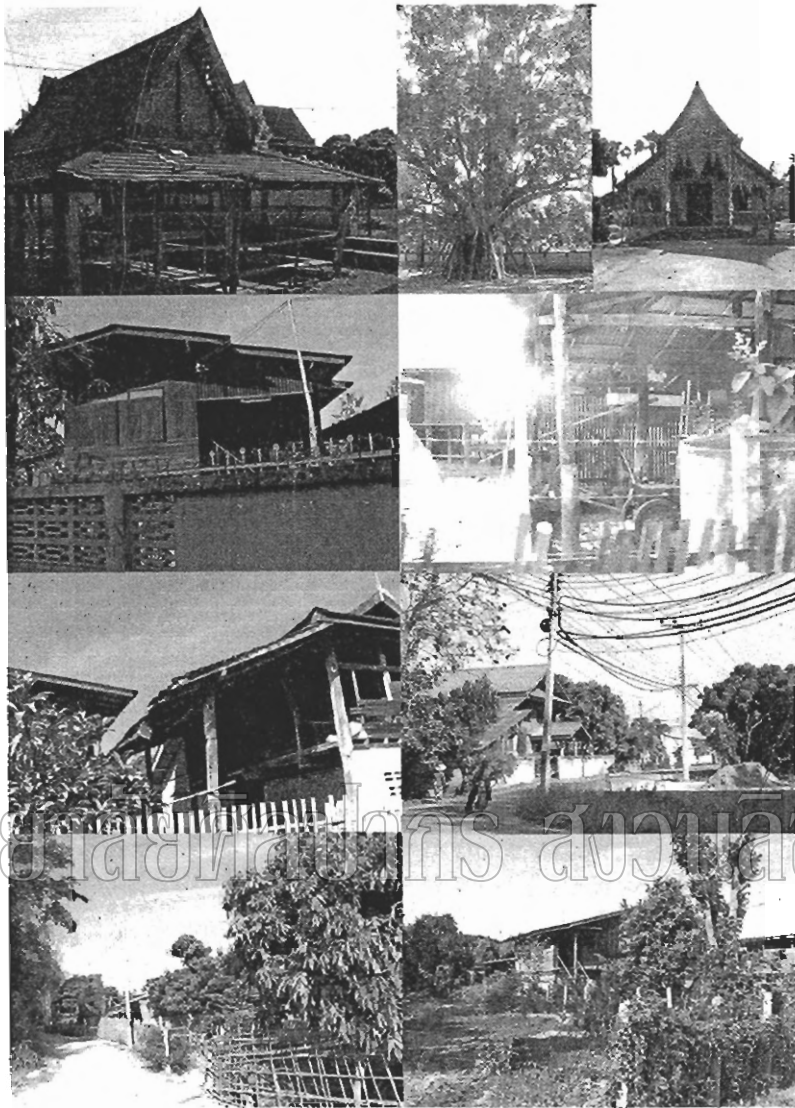
1	2	3
4	5	
6	7	
8	9	

ลักษณะทางกายภาพบ้านป่าสัก ลักษณะทางกายภาพของบ้านป่าสัก มีองค์ประกอบสำคัญ และเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านคือ วัดป่าสัก ลักษณะบริเวณจะมีการกระจายตัวจากอดีตกาล และภายหลังจึงเกิดทางสัญจรถนนขึ้นจะเห็นได้ชัดจากการกระจายตัวและพื้นที่ว่างภายในผังบริเวณของหมู่บ้าน มีพื้นที่ทางการเกษตรกรรมมากโดยเฉพาะการปลูกสวนลำไย อีกทั้งยังมีต้นไม้สักขึ้นเป็นจำนวนมากจึงตั้งชื่อหมู่บ้านต้นบิณฑ รูปแบบของสถาปัตยกรรมมีทั้งรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบที่ทันสมัยร่วมกันในสภาพแวดล้อมนั้นโดยมีการดำรงชีวิตตามรูปแบบเดิมของชาติพันธุ์ไทเขินมาแต่ดั้งเดิม การเกษตรกรรมใช้น้ำจากน้ำแม่ขาน และการขุดบ่อน้ำตามอดีตกาล อีกทั้งยังมีการขุดเจาะแบบคันโยกเพื่อการเกษตรกรรมในฤดูแล้งอีกด้วย

ลายเส้นที่ 8 แสดงผังชุมชนบ้านป่าสัก

ที่มา : ปิยะกานต์ พานคำดาว สำรวจ 3 กุมภาพันธ์ 2549

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

- 1 ศาลาไม้เก่าแก่ข้างวัดป่าสัก (ไม่ทราบอายุ)
 - 2 ต้นโพธิ์มีไม้ค้ำตามประเพณีชาวเหนือ
 - 3 วิหารวัดป่าสัก
 - 4 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 30 - 40 ปี
 - 5 โรงนาเก็บเครื่องมือในการเกษตรกรรม
 - 6 เรือนไม้สองชั้นและหลังคาจั่วอายุเรือนประมาณ 50 - 60 ปี
 - 7 บ้านเรือนรูปลักษณะทันสมัย
 - 8 ลักษณะกายภาพ สวนลำไยและระบบสาธารณูปการ
 - 9 เรือนไม้สองชั้นหลังคาจั่วอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
- ภาพที่ 7 ลักษณะทางกายภาพด้านสถาปัตยกรรมบ้านป่าสัก

1	2	3
4	5	
6	7	
8	9	

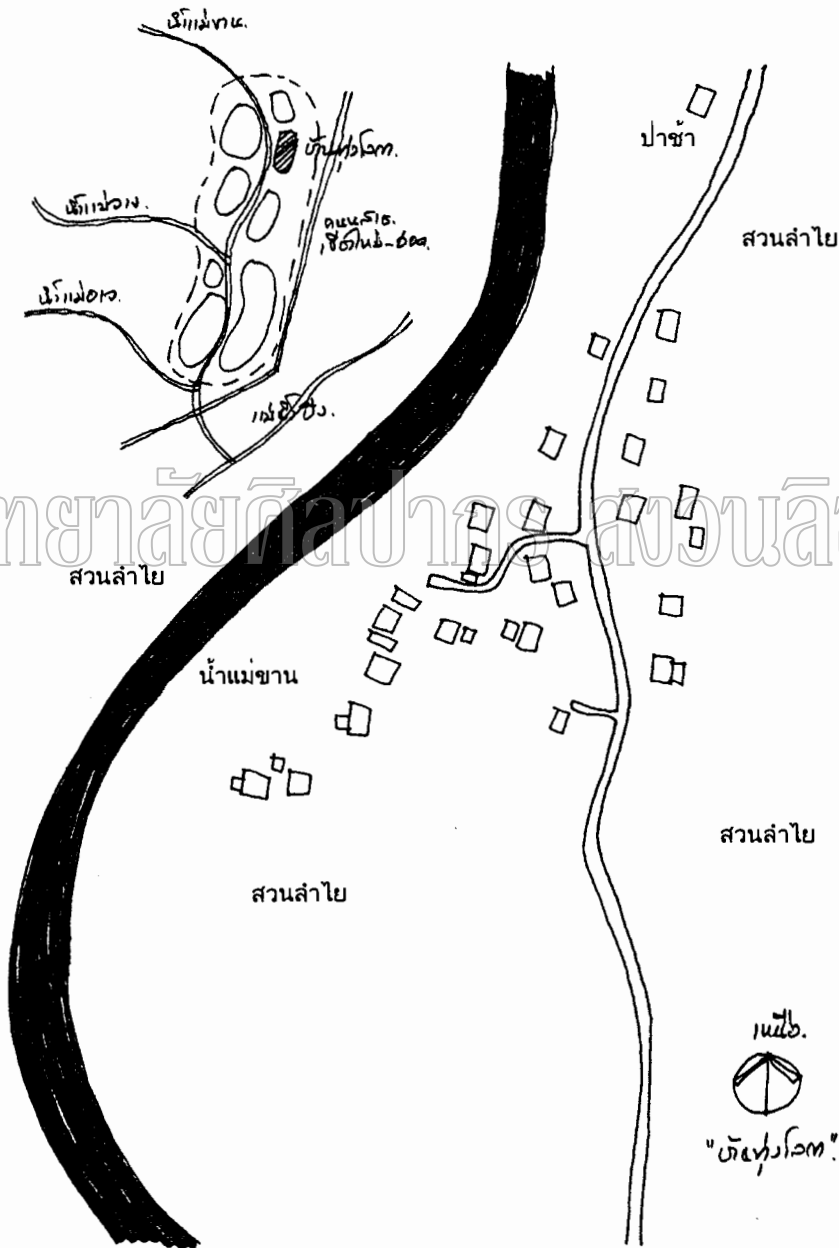

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

- 1 เรือนจำไม้และพืชผักสวนครัว (ไม่ทราบอายุ)
 - 2 รูปแบบบ้านสมัยใหม่และแบบดั้งเดิมในบริบทเดียวกัน
 - 3 รั้วไม้และประตูระแนงขัดกัน
 - 4 หลอมข้าวไม้อายุประมาณ 50 - 60 ปี
 - 5 โรงเก็บเครื่องมือในการเกษตรกรรมและหลอมข้าวไม้
 - 6 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
 - 7 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
 - 8 พื้นที่บริเวณหน้าบ้านเรียกว่า ช่อวง
- ภาพที่ 8 ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรมบ้านทุ่งเดี่ยว

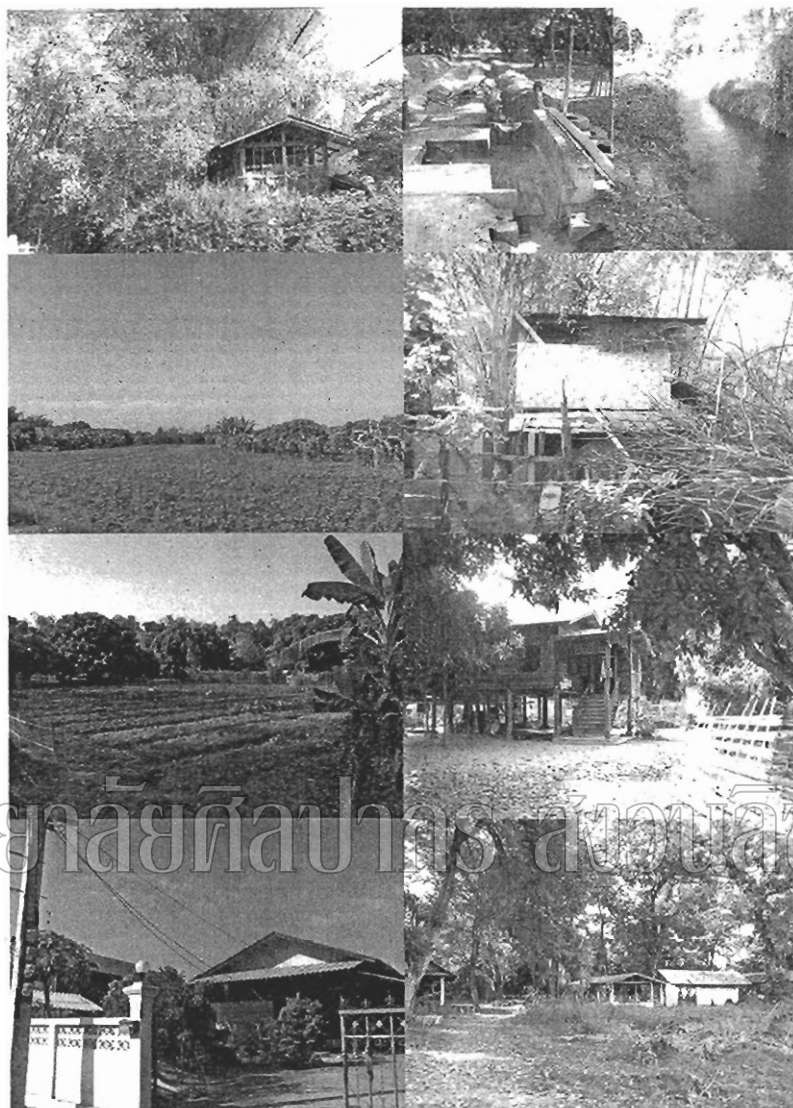
1	2
3	4
5	6
7	8

ลักษณะทางกายภาพบ้านท่าวโลกา ลักษณะทางกายภาพของบ้านท่าวโลกาจะไม่ค่อยมีความหนาแน่นมากนักโดยพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ทางการเกษตรกรรมมากกว่าการปลูกบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นการปลูกสวนลำไย และการปลูกถั่วลิสง และพืชผักครัวเรือน อีกทั้งยังมีต้นไม้รกรกที่ขึ้นหนาแน่นตามบริบทโดยรอบของหมู่บ้าน ส่วนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นมีรูปลักษณะที่มีระบบเทคโนโลยีเข้ามาในรูปแบบของคอนกรีต

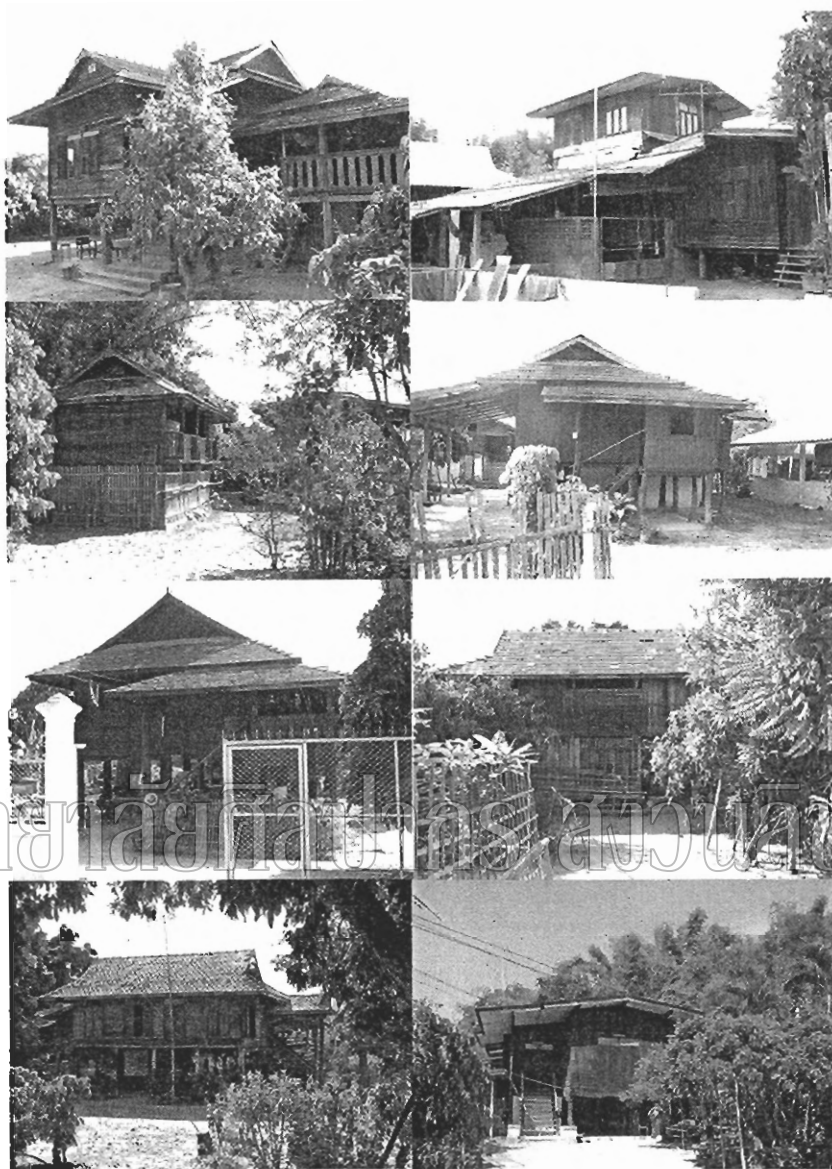
ลายเส้นที่ 10 แสดงผังชุมชนบ้านท่าวโลกา

ที่มา : ปิยกานต์ พานคำดาว สํารวจ 3 กุมภาพันธ์ 2549

- 1 หล่องข้าวและเก็บฟางบริเวณริมแม่น้ำแม่ขาน
 - 2 ระบบการจ่ายน้ำและผันน้ำเข้าสวนลำไย
 - 3 ลำเหมืองน้ำดีที่ไหลมาจากฝายทุ่งเสี้ยว แม่น้ำขาน
 - 4 พื้นที่ไถในการเกษตรกรรมปลูกถั่วลิสงและสวนกล้วย
 - 5 หล่องข้าวและเก็บฟางบริเวณริมแม่น้ำแม่ขาน
 - 6 พื้นที่ในการเกษตรกรรมปลูกพืชผักสวนครัว
 - 7 เรือนไม้ริมแม่น้ำแม่ขานอายุประมาณ 30 - 40 ปี
 - 8 เรือนไม้ปรับปรุงต่อเติมหลังคาตอนอายุประมาณ 30 - 40 ปี
 - 9 ป่าเหี่ยว (ป่าช้า) บ้านท่าวโลกา
- ภาพที่ 9 ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรมบ้านท่าวโลกา

1	2	3
4	5	
6	7	
8	9	

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

1 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี

2 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 30 - 70 ปี

3 หลงข้าวดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี

4 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี

5 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 45 - 50 ปี

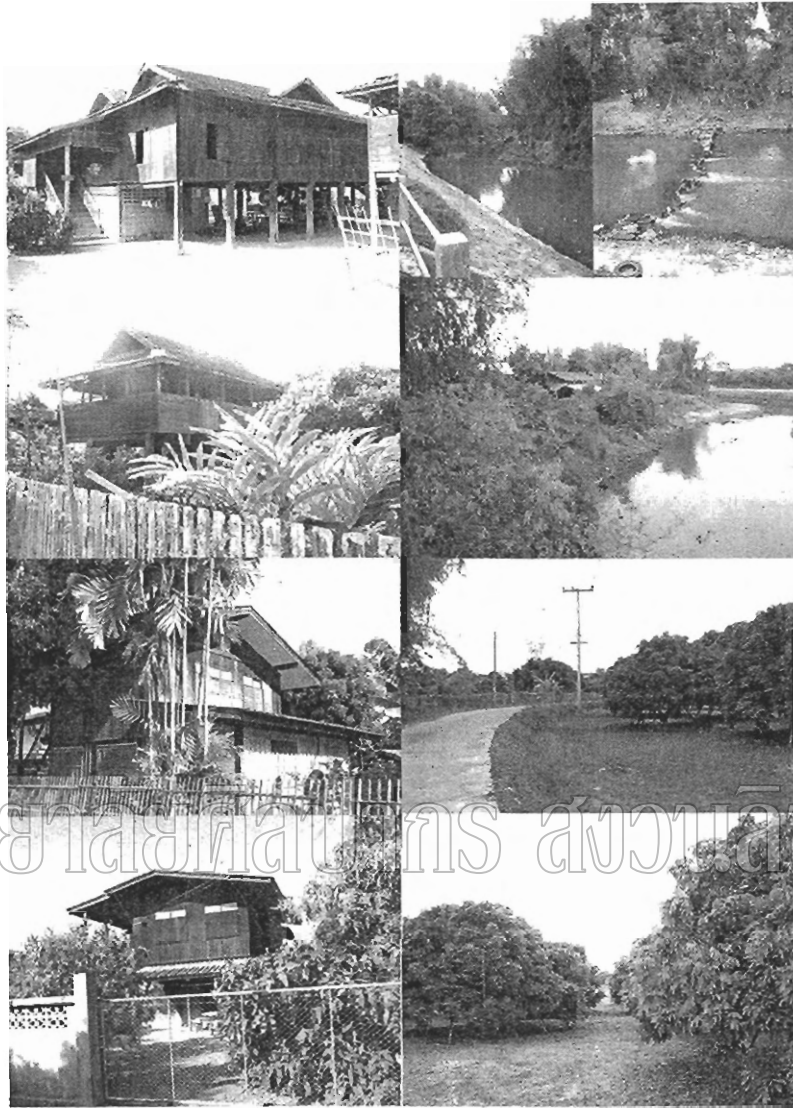
6 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี

7 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี

8 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี

ภาพที่ 10 ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรมบ้านต้นแนนน้อย

1	2
3	4
5	6
7	8

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์สัตว์

- 1 เรือนไม้สองชั้นแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี
- 2 กำแพงกันดินน้ำแม่ขาน
- 3 การกั้นฝายน้ำแม่ขานเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง
- 4 หลอมข้าวดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี
- 5 บริเวณมีปลาชุกชุมของแม่น้ำขาน
- 6 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
- 7 ลักษณะกายภาพ สวนลำไยและระบบสาธารณูปการ
- 8 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
- 9 ลักษณะกายภาพ สวนลำไย

1	2	3
4	5	
6	7	
8	9	

ภาพที่ 11 ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรมบ้านสบวาง

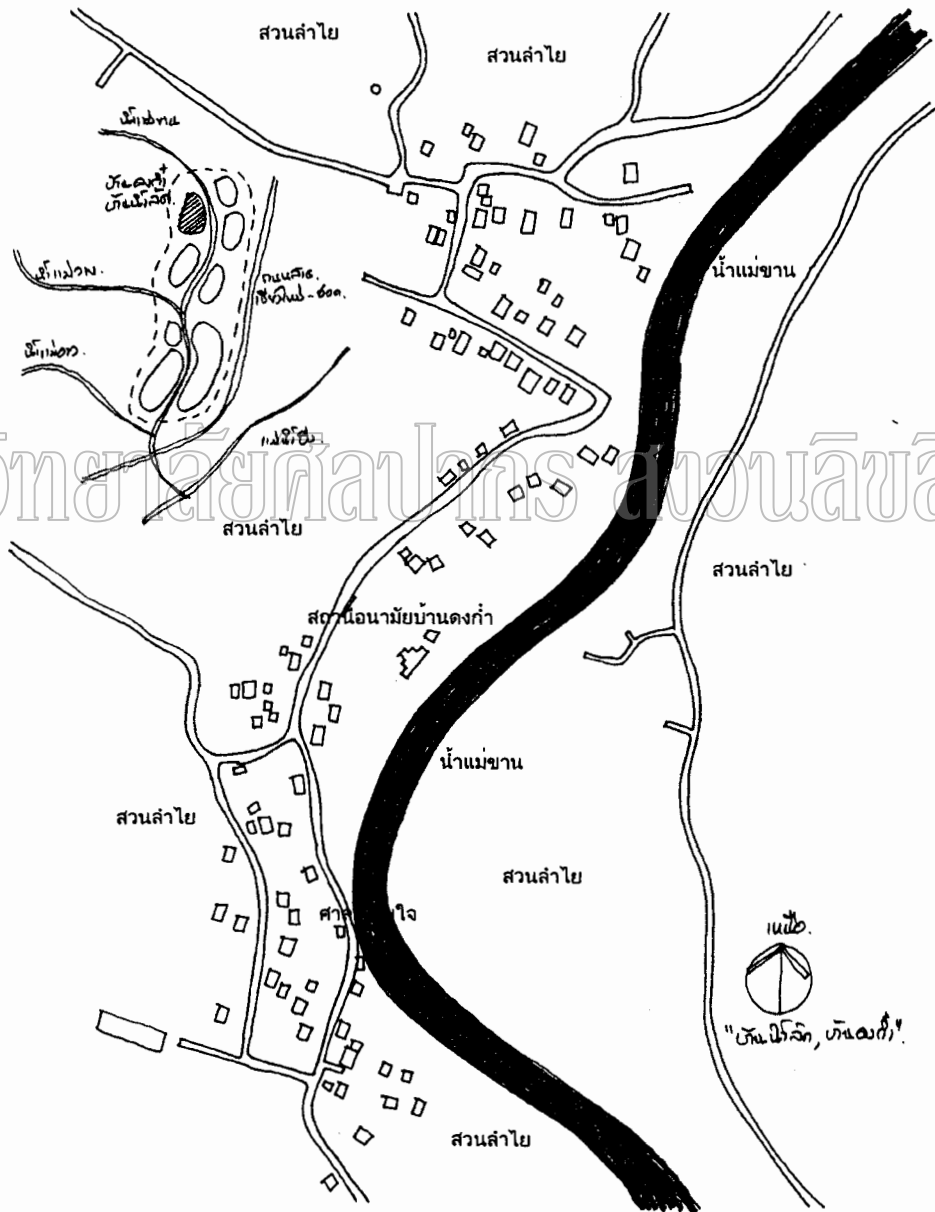

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

- 1 หลอมข้าวตั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี
 - 2 หลอมข้าวตั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 50 - 60 ปี
 - 3 หลอมข้าวตั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี
 - 4 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 30 - 40 ปี
 - 5 เรือนไม้ชั้นเดียวแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 50 - 60 ปี
 - 6 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
 - 7 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 5 - 10 ปี
 - 8 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 5 - 10 ปี
- ภาพที่ 12 ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรมบ้านน้ำลาด

1	2
3	4
5	6
7	8

ลักษณะทางกายภาพบ้านดงก่ำ ลักษณะทางกายภาพของบ้านดงก่ำสภาพส่วนใหญ่จะมรรการกระจายตัวของเรือนตามถนนที่มีการตัดผ่านเข้ามาภายหลังจากการสำรวจพบสถานที่สำคัญภายในหมู่บ้านเพียง สถานีอนามัยบ้านดงก่ำ ที่เดียวเท่านั้น อีกทั้งยังมีต้นไม้สูงใหญ่ขึ้นมากโดยเฉพาะต้นไม้ที่ขึ้นตามแนวน้ำแม่ขาน รูปแบบเรือนดั้งเดิมคงเหลืออยู่น้อยมากแต่ยังมีหลงข้าวใช้ในการเก็บข้าวอยู่ให้เห็นและพื้นที่ในการเกษตรกรรมประเภทสวนลำไยเป็นส่วนใหญ่

ลายเส้นที่ 14 แสดงผังชุมชนบ้านดงก้า

ที่มา : ปิยกานต์ พานคำดาว สํารวจ 3 กุมภาพันธ์ 2549

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลงวันศิลปากร

1 ร้านค้าเหล็กดัดประตูหน้าต่าง

2 สถานีอนามัยบ้านดงกำด้านหลังติดกับแม่น้ำขาน

3 ลำเหมืองน้ำเสียแห่งในหน้าแล้งระบายสู่น้ำแม่ขาน

4 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 30 - 40 ปี

5 สถานีอนามัยบ้านดงกำ

6 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 10 - 20 ปี

7 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 30 - 40 ปี

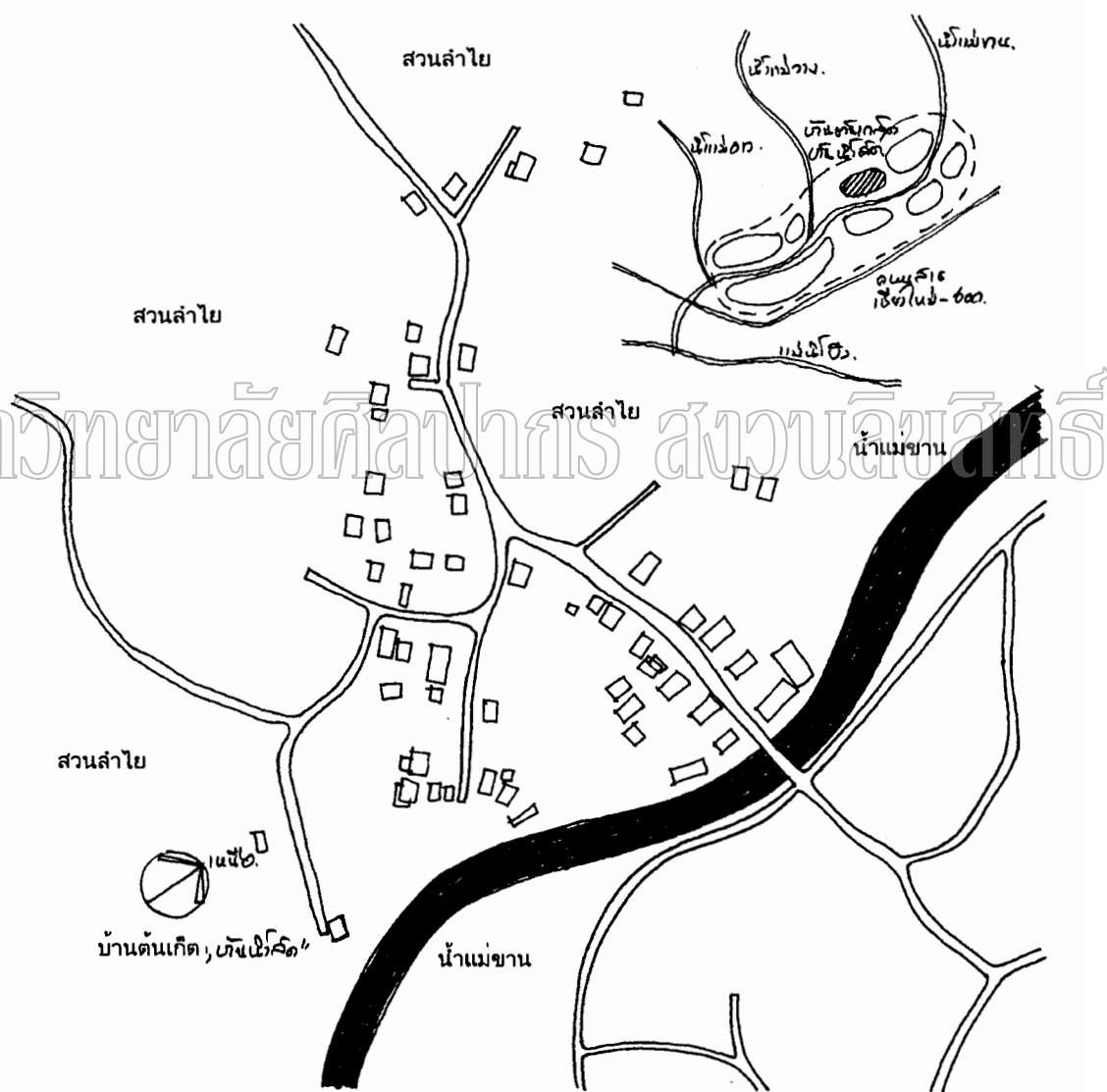
8 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 15 - 30 ปี

9 เรือนไม้สองชั้นหลังคาจั่วอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี

ภาพที่ 13 ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรมบ้านดงกำ

1	2
3	4
5	6
7	8

ลักษณะทางกายภาพบ้านต้นเกิด ลักษณะทางกายภาพบ้านต้นเกิดเป็นหมู่บ้านที่เป็นหมู่เดียวกันกับบ้านน้ำลาดอีกทั้งยังมีจำนวนเรือนที่น้อยมากโดยมีการกระจายตัวเกาะตามถนน ลักษณะหลักรูปลักษณะเรือนยังคงหลงเหลือรูปแบบดั้งเดิมบ้าง และมีสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่เกิดขึ้นแทนที่ตำแหน่งเรือนเดิม ละยังมีพื้นที่ในการเกษตรกรรมกว้างขวางมากโดยประกอบไปด้วยสวนลำไย พืชผักสวนครัวต่างๆ และพื้นที่ในการทำนาปลูกข้าวน้อยกว่า เนื่องจากการปลูกสวนลำไยมีระยะการเก็บผลผลิตที่มากกว่าการปลูกข้าว

ลายเส้นที่ 15 แสดงผังชุมชนบ้านต้นเกิด

ที่มา : ปิยกานต์ พานคำดาว สํารวจ 3 กุมภาพันธ์ 2549

มหาวิทยาลัยศิลปากร งามล้ำขลุ่ย

- 1 หลอมข้าวตังเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี
 - 2 หลอมข้าวตังเดิมอายุเรือนประมาณ 50 - 60 ปี
 - 3 หลอมข้าวตังเดิมอายุเรือนประมาณ 60 - 70 ปี
 - 4 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 30 - 40 ปี
 - 5 เรือนไม้ชั้นเดียวแบบดั้งเดิมอายุเรือนประมาณ 50 - 60 ปี
 - 6 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 20 - 30 ปี
 - 7 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 5 - 10 ปี
 - 8 เรือนไม้สองชั้นอายุเรือนประมาณ 5 - 10 ปี
- ภาพที่ 14 ลักษณะทางกายภาพ และสถาปัตยกรรมบ้านต้นเกิด

1	2
3	4
5	6
7	8

8. เกณฑ์ในการเลือกหมู่บ้านเป็นกรณีศึกษา

จากการศึกษาผังบริเวณชุมชนดังกล่าวบริเวณลุ่มน้ำขานในชุมชนไทเขินและจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยหรือกายภาพของชุมชนมีความใกล้เคียงอีกทั้งยังมีพื้นที่ในการแบ่งแยกอย่างชัดเจน เช่น พื้นที่ชุมชน พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ทำนา เป็นต้น

แต่มีชุมชนไทเขินบางกลุ่มเท่านั้นที่ได้มีความเหนียวแน่นด้านเครือญาติและยังคงอนุรักษ์และร่วมมือกันอย่างเหนียวแน่นเพื่อแสดงถึงขนบธรรมเนียมของชาติพันธุ์ไทเขินเอาไว้สูงและมีกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนตามบรรพบุรุษที่สืบทอดมาอีกทั้งสถาปัตยกรรมยังมีความแปรเปลี่ยนน้อยมากถึงแม้จะมีระบบโครงสร้างเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามามีบทบาทก็ตาม ซึ่งหนึ่งนั่นก็คือ บ้านต้นแห่น้อย ตำบลท่าวังพรวัว อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ อีกทั้งระบบวิถีชีวิตนี้สัมพันธ์กันระหว่างระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่กับสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของตนเองอย่างลงตัว

9. สภาพแวดล้อมในหมู่บ้านของไทเขิน กรณีศึกษบ้านต้นแห่น้อย

สภาพแวดล้อมชุมชนบ้านต้นแห่น้อย ตำบลท่าวังพรวัว อำเภอสันป่าตอง เนื่องจากด้วยสภาพภูมิภาค ทำเลที่ตั้งมีบริเวณเกาะแม่น้ำขาน จึงมีการประกอบอาชีพต่างๆ เช่น ทำสวน ลำไย ทำนา ปลูกพืชผักสวนครัว เป็นต้น อีกทั้งยังมีการใช้น้ำทั้งระบบเหมืองฝายและเจาะบ่อน้ำเพื่อให้ภายในครัวเรือน อีกทั้งยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ตั้งแต่ระดับบริบทของผังกายภาพของชุมชนที่เรียกว่า ผังระบบนิเวศจนถึงตัวสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย การดำรงชีวิตและเทคโนโลยีพื้นบ้าน, เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สัมพันธ์กับชีวิตสภาพความเป็นอยู่ของชาวไทเขินที่สมบูรณ์มาตามบรรพบุรุษนับแต่บริบทเดิมจากเชียงตุง ประเทศพม่า

ภาพที่ 15 ปลูกพืชผักสวนครัวภายในผังบริเวณของเรือน

ภาพที่ 16 การกรองและนำน้ำแม่ขานมาใช้ในการเกษตรโดยใช้เครื่องสูบน้ำ

10. สภาพทางกายภาพและองค์ประกอบในหมู่บ้านของไทยจีน บ้านต้นแห่น้อย

ลักษณะร่วมทางกายภาพของหมู่บ้านต้นแห่น้อย ชาวไทจีน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีองค์ประกอบหลักทางกายภาพในหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัดในหมู่บ้าน ศาลประจำหมู่บ้าน ซึ่งเรียกว่า “เสื่อบ้าน” หรือ “หอบ้าน” ลานประจำวัดและหมู่บ้าน เรียกว่า “ช่วงบ้าน”, “ช่วงวัด” การจัดตั้งเรือนและผังหมู่บ้านจะอยู่ที่การจัดกลุ่มเรือนตามแม่น้ำและพื้นที่ราบซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลมายังระบบการสัญจรถนนภายในหมู่บ้าน

ภาพที่ 17 ศาลประจำหมู่บ้านเรียกว่า “เสื่อบ้าน” หรือ “หอบ้าน”

จากการสำรวจและศึกษาจากแผนที่ทางอากาศเปรียบเทียบ 3 ช่วงเวลา จะเห็นได้ถึง ความแปรเปลี่ยนของผังบริเวณของผังบริเวณชุมชนจากการท่วมของน้ำแม่ขาน เมื่อ 1 - 10 ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงและสร้างความเสียหายเกิดกลุ่มเชิงใหม่แต่อดีตจนปัจจุบัน มีระบบของการจัดองค์ประกอบผังชุมชนตามระบบเวลาความแปรผันของพื้นที่ตั้งถนนสายหลักภายในหมู่บ้านมี 1 สาย และแยกเป็นสายประธาน สายรองเป็นแนวไปยังสวนและชายทุ่งเกิดเป็นกลุ่มบ้านเรือน ซึ่งมีการตั้งกลุ่มเรือนอยู่ดังนี้คือ มีการตั้งเรือนเคียงๆ ล้อมรั้วเป็นกลุ่มเครือญาติ อดีตไม่มีการล้อมรั้วไม่แยกเป็นหลังๆ แต่ล้อมรั้วเป็นกลุ่มเครือญาติ ปัจจุบันมีการล้อมรั้วอย่างชัดเจน ผลเนื่องจากการครอบครอง มีรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง คือมีหมุดหรือโฉนดที่ดินอย่างชัดเจน วัดตั้งอยู่บริเวณขอบชายทุ่งหรือกลางหมู่บ้านและใกล้กับโรงเรียนเพื่อถ่ายทอดกิจกรรม ส่วนนาข้าว ไร่สวน ลำไยอยู่บริเวณรอบหมู่บ้านและเกาะตามแม่น้ำขานมีระบบเหมืองฝายในเครือข่ายแบบเข้าถึงทุกพื้นที่นาการเกษตร มีการแบ่งน้ำอย่างชัดเจน มีการปลูกสวนลำไยบริเวณรอบๆ หมู่บ้านและมีนา

ต่อออกไปรอบๆ จะเห็นได้ว่าการสิ้นสุดของขอบเขตหมู่บ้านแค่นั้นและเห็นได้ชัดเจน

บ้านไทจีน บ้านต้นเห่นน้อยนี้มีลักษณะขวางรับหมู่บ้านทางกายภาพอยู่ในระบบ คือ หมู่บ้านเกาะกันเป็นกลุ่มเครือญาติตามแม่น้ำถนนสายรอง สายประธานในหมู่บ้าน มีลำเหมืองไหลผ่านหมู่บ้านไปทางทิศใต้บ้านเรือนจะกระจัดกระจายตามต่างกัน แต่ในกลุ่มเครือญาติจะมีช่วงอายุไล่เลี่ยกันคือ 50 - 100 ปี จะมีไร่นาสวนล้อมรอบบ้านเรือนมีบ่อน้ำหลายบ่อ มีหลองข้าวภายในบริเวณฝั่งเรือน และบ้านเรือนที่มีอายุช่วงใหม่ 5 - 50 ปีจะกระจัดกระจายและเกาะตามชายขอบถนนสายหลักและประธาน เนื่องมาจากระบบเทคโนโลยีช่วง (มินาซาว่า) มีระบบทุนนิยมเข้ามาแทนที่ระบบและกลมกลืนกับระบบบุพกาลของพื้นที่ตามบริบท และแบบผังบริเวณเรือนจะเริ่มมีการกันรั้วรอบครอบคร้วกันอย่างชัดเจน แต่ไม่เป็นตารางยังคงเป็นการกระจายตามลักษณะพื้นที่ของการสัญจรอยู่ตามเชื่อต่างๆ ยังคงเดิม แต่ระบบเครือญาติเริ่มหายไป

11. ลักษณะการวางผังและองค์ประกอบชุมชน

บ้านต้นเห่นน้อยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลักและความเชื่อของชาวไทจีน ลัทธิคัมภีร์ต่างๆ และเลื้อบ้านจึงเป็นส่วนสำคัญในการวางผังโครงสร้างผสมผสานกับระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่โดยมีวัฒนธรรมของไทจีนเข้ามาเกี่ยวข้อง

โดยจากการวิเคราะห์และศึกษาเอกสารจะมีการตั้ง “เลื้อบ้าน” อยู่ใจกลางของหมู่บ้านเพื่อเป็นจุดรวมการกระจายข่าวสารได้เมื่อมีการประกอบพิธีต่างๆ วัดจะอยู่หัวบ้านคือทางทิศเหนือของบ้านและป่าช้า (ป่าเหี่ยว) อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน¹ เนื่องจากเป็นสถานที่อัปมงคลตามหลักการวางผังเมืองเชียงใหม่ จึงมีการผสมผสานกันตามวัฒนธรรมและพื้นที่ตั้งชุมชน แต่ที่แตกต่างและขัดแย้งคือมีประปาหมู่บ้านอยู่เยื้องทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ แต่กลับจ่ายน้ำย้อนขึ้นไปทางทิศเหนือเพื่อใช้ในการบริโภคน้ำถึงหมู่บ้านสบวางซึ่งใกล้กับบ้านต้นเห่นน้อย เหนือ บ้านต้นเห่นน้อยจะแบ่งเป็น 2 ช่วงคือ บ้านต้นเห่นน้อยใต้ บ้านต้นเห่นน้อยเหนือ ซึ่งรวมกับบ้านสบวางต้องการจะแยกเป็นหมู่บ้านใหม่โดยมีการแบ่งเขตจากส่วนที่เป็นที่แคบๆ ระหว่างน้ำแม่ขานและทุ่งนา มีลักษณะเป็นแอ่ง (ก๊ว) ไม่สามารถสร้างเรือนได้จึงเว้นช่วงโดยการปลูกสวนลำไยทดแทน และถือเป็นการแบ่งเขตต้นเห่นน้อยเหนือ ได้ โดยปริยาย เป็นต้นเรื่อยมา²

องค์ประกอบของบ้านต้นहनน้อย จากการสำรวจประกอบด้วย

- เรือนในหมู่บ้าน

ภาพที่ 18 รูปลักษณะเรือนพื้นถิ่นในหมู่บ้านต้นहनน้อย

- วัดในหมู่บ้าน เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทั้งด้านศาสนา ประเพณีต่าง และ มีพื้นที่เฉพาะในการจัดกิจกรรม สาธารณะต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน

ภาพที่ 19 วัดที่ใช้เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทั้งด้านศาสนา ประเพณีต่าง ๆ

- โรงเรียน จะติดกับวัด แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือระดับอนุบาลและประถม ระดับอนุบาลจะติดกับวัดดอนชัย (ต้นहनน้อย) ระดับประถมจะติดกับวัดต้นहनหลวง ตามแต่ ศรัทธาของหมู่บ้าน

ภาพที่ 20 โรงเรียนระดับอนุบาลและประถม ระดับอนุบาลจะติดกับวัดดอนชัย (ต้นहनน้อย)

ระดับประมจะติดกับวัดต้นแหนหลวง ตามแต่ศรัทธาของหมู่บ้าน

- ศาลประจำหมู่บ้าน จะเป็นเลื้อบ้านมื่ออยู่กลางบ้านเพื่อกราบไหว้ตาม
กิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เช่น สงกรานต์ เป็นต้น

ภาพที่ 21 ศาลประจำหมู่บ้าน (เลื้อบ้าน)

ศาลปู่เจ้า เป็นศาลประจำตระกูลของแต่ละตระกูลของบรรพบุรุษของ
ครอบครัวต่างๆ เพื่อกราบไหว้บอกกล่าว

ภาพที่ 22 ศาลปู่เจ้า เป็นศาลประจำตระกูลของแต่ละตระกูลของบรรพบุรุษของครอบครัวตั้งอยู่
เยื้องท้ายของหมู่บ้าน

- ประปา เป็นศูนย์ควบคุมกรวดน้ำภายในหมู่บ้านอย่างเป็นระบบจาก
ปากทางเข้าหมู่บ้านย้อนไปทางเหนือของหมู่บ้าน

ภาพที่ 23 ประปาหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน

- ตลาดและร้านค้า ตลาดตั้งอยู่ปากทางหมู่บ้าน ติดถนนใหญ่สาย
เชียงใหม่ - ฮอด มีการค้าแลกเปลี่ยนกันหลายหมู่บ้าน (ตลาดสร้างใหม่) อดีตต้องแบกหามไป
ค้าขายกันในอำเภอสันป่าตอง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เชิงอรรถท้ายบทที่ 3

¹ สัมภาษณ์ อเนก ปวงคำ, ชาวบ้านต้นแห่น้อย จังหวัดเชียงใหม่, 12 กุมภาพันธ์ 2549.

² สัมภาษณ์ นิคม จันทรพรหม, เจ้าของเรือนกรณีศึกษาที่ 2 เลขที่ 20 หมู่ 7 บ้านต้นแห่น้อย จังหวัดเชียงใหม่, 10 กุมภาพันธ์ 2549.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์